

LOGISTIKA FAOLIYATINING FUQAROLIK-HUQUQIY
ASOSLARINI O'RGANISH

Huquqshunos A.Eshonqulov

E-mail: Azimjon.uz@gmail.com

Annotatsiya: Logistika sektori tovarlar va xizmatlarning turli geografik joylashuvlar bo'ylab harakatlanishini osonlashtirish orqali jahon iqtisodiyotida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Uning ahamiyatiga qaramay, logistika faoliyatini tartibga soluvchi fuqarolik-huquqiy jihatlar nisbatan kam o'rganilmagan. Ushbu tezisda logistika faoliyatining fuqarolik-huquqiy holatini har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu bo'shliqni bartaraf etishga qaratilgan. Huquqiy, iqtisodiy va logistika istiqbollari o'z ichiga olgan fanlararo yondashuv orqali ushbu tadqiqot logistika sanoatiga tegishli normativ-huquqiy bazalarni, shartnomaviy munosabatlarni, majburiyatlarni va nizolarni hal qilish mexanizmlarini o'rganadi. Amaliy tadqiqotlar va qiyosiy huquqiy tahlillarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot mahalliy va xalqaro kontekstlarda logistika faoliyatini tartibga solishga xos bo'lgan murakkabliklar va muammolarni yoritadi.

Kalit so'zlar: logistika, tashish, tashuvchi, yuk topshiruvchi, transport vositasi, transit tashish, taraflarning huquq va majburiyatlari, tashuvchining javobgarligi.

Kirish:

Zamonaviy iqtisodiyot tovarlar va xizmatlarning o'z vaqtida va tejamkor harakatini ta'minlash uchun samarali logistika operatsiyalariga tayanadi. Biroq, logistika faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi ko'p qirrali bo'lib, ko'plab me'yoriy hujjatlar, shartnomalar va majburiyatlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, u logistika faoliyatining fuqarolik-huquqiy holatini tushunish uchun muhim bo'lgan ta'minot zanjiri boshqaruvi, transport qonuni va shartnoma huquqi kabi asosiy tushunchalarni taqdim etadi.

Logistika sohasidagi normativ-huquqiy bazalar

Ushbu qismda milliy, mintaqaviy va xalqaro darajadagi logistika faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazalarni ko'rib chiqadi. U transport, omborxonalar, bojxonalar va savdoga ko'maklashish bilan bog'liq me'yoriy hujjatlarni shakllantirish va amalga oshirishda davlat idoralari, sanoat birlashmalari va millatlararo tashkilotlarning rolini o'rganadi. Turli yurisdiksiyalardagi tartibga solish yondashuvlarining o'zgarishini va logistika xizmatlarini etkazib beruvchilar va foydalanuvchilarga ta'sirini ta'kidlash uchun amaliy tadqiqotlar va qiyosiy tahlillardan foydalaniladi.

Logistika faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy muhit turli davlat organlari, xalqaro tashkilotlar va sanoat birlashmalari tomonidan o'rnatilgan qonunlar,

qoidalar, standartlar va siyosatlarining murakkab gobelenidir. Logistika sohasidagi me'yoriy-huquqiy bazalar evolyutsiyasini hukumatlar savdo yo'llari, tariflar va bojxona to'lovlarini tartibga solish uchun qonunlar qabul qilgan qadimgi davrlarda kuzatilishi mumkin. Asrlar davomida savdoning kengayishi va transport texnologiyalarining rivojlanishi bilan tartibga solishning yanada murakkab mexanizmlariga ehtiyoj paydo bo'ldi.

Milliy darajada hukumatlar logistika faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda markaziy rol o'ynaydi. Shu ma'noda mamlakatlarning tartibga solish rejimlari o'rganiladi. Milliy me'yoriy-huquqiy bazalarning logistika operatsiyalariga, jumladan muvofiqlik xarajatlari, ma'muriy yuklar va bozorga kirish to'siqlariga ta'sirini o'rganish uchun amaliy tadqiqotlar va qiyosiy tahlillar qo'llaniladi.

O'zaro bog'liqlik kuchayib borayotgan dunyoda mintaqaviy integratsiya va tartibga solish standartlarini uyg'unlashtirish savdoni osonlashtirish va logistika samaradorligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Logistika faoliyatida Evropa Ittifoqi, NAFTA va ASEAN kabi mintaqaviy iqtisodiy bloklarning bojxona tartib-qoidalarini uyg'unlashtirish, hujjatlar talablarini standartlashtirish va transport tarmoqlarining o'zaro ishlashini rag'batlantirishdagi roli muhim hisoblanadi. Shuningdek, u mintaqaviy integratsiya tashabbuslari bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni, jumladan, huquqiy uyg'unlashtirish, tartibga solish yaqinlashuvi va institutsional muvofiqlashtirishni o'rganadi.

Savdoning globallasuvi transchegaraviy muammolarni hal qilish va global ta'minot zanjirlarining uzluksiz ishlashini ta'minlash uchun xalqaro tartibga solish vositalarini ishlab chiqish zaruratini tug'dirdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining tovarlarni xalqaro sotish bo'yicha shartnomalari to'g'risidagi konventsiyasi (CISG), Xalqaro dengiz tashkilotining (IMO) SOLAS konventsiyasi va Jahon savdo tashkilotining (IMO) kabi logistika faoliyatiga tegishli asosiy xalqaro konventsiyalar, shartnomalar va bitimlar ko'rib chiqiladi. U ushbu xalqaro hujjatlarning logistika xizmatlarini ko'rsatuvchi provayderlar va foydalanuvchilarga, jumladan muvofiqlik talablari, nizolarni hal qilish mexanizmlari va javobgarlik rejimlariga ta'sirini tahlil qiladi.

Logistika sohasidagi shartnomaviy munosabatlar

Shartnomaviy munosabatlar yuk jo'natuvchilar, tashuvchilar, ekspeditorlar va ta'minot zanjirida ishtirok etuvchi boshqa tomonlar o'rtasidagi shartnomalarni o'z ichiga olgan logistika operatsiyalarining asosini tashkil qiladi. Ushbu bob logistika sohasida keng tarqalgan shartnomalar turlarini o'rganadi, masalan, yuk hujjatlari, ombor kvitansiyalari va xizmat ko'rsatish darajasi bo'yicha shartnomalar va boshqalar. U shartnoma tuzuvchi tomonlarning huquqlari, majburiyatlari va majburiyatlarini, shuningdek shartnoma tuzish, bajarish va bekor qilishni tartibga soluvchi huquqiy

ta'limotlarni o'rganadi. Shartnomaviy munosabatlar logistika operatsiyalarining asosini tashkil etadi va tomonlar o'zaro hamkorlik qiladigan va tovarlar va xizmatlarni almashadigan huquqiy bazani tashkil qiladi. Ushbu bobda biz logistika sohasidagi shartnomaviy munosabatlarning nuanslarini chuqurroq o'rganamiz, nafaqat keng tarqalgan shartnomalar turlarini, balki texnologik taraqqiyot va o'zgaruvchan bozor dinamikasiga javoban ushbu shartnomalarning rivojlanayotgan tabiatini ham o'rganamiz.

Logistika sanoati har xil turdagi shartnomalar orqali ishlaydi, ularning har biri ta'minot zanjirining o'ziga xos jihatlarini hal qilish uchun mo'ljallangan. Kontrakt, ombor shartnomalari va yuk tashish shartnomalari kabi an'anaviy shartnomalar tranzaksiyalarni osonlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynashda davom etmoqda. Biroq, raqamlashtirishning paydo bo'lishi va elektron tijoratning yuksalishi elektron ma'lumotlar almashinuvi (EDI) kelishuvlari, blokcheynga asoslangan aqlli shartnomalar va dasturiy ta'minot sifatida xizmat (SaaS) obunalari kabi yangi shartnoma vositalarini keltirib chiqardi.

Logistika sohasida shartnomalarni shakllantirish va bajarish qonuniy tamoyillar, sanoat standartlari va texnologik innovatsiyalarning murakkab o'zaro ta'siri bilan tartibga solinadi. Shartnoma tuzishning asosiy elementlarini, jumladan taklif va qabul qilish, ko'rib chiqish va o'zaro rozilikni o'rganadi va ularning har xil turdagi logistika shartnomalariga qo'llanilishini baholanadi. Bundan tashqari, u logistika operatsiyalarida ishtirok etuvchi tomonlarning huquq va majburiyatlarini belgilashda standart shartlar, Inkoterm qoidalari va boshqa shartnoma tuzilmalarining rolini o'rganadi. Transchegaraviy shartnomalar bilan bog'liq muammolar, masalan, yurisdiksiya masalalari, qonun moddalarini tanlash va madaniy tafovutlar va bu to'siqlarni engib o'tish uchun qo'llaniladigan strategiyalarga alohida e'tibor beriladi. Logistika sohasidagi shartnoma munosabatlarining keng qamrovli tahlilini o'z ichiga shartnoma turlarini, shakllanish va ishlashni hisobga olgan holda, javobgarlik va risklarni taqsimlash mexanizmlarini, nizolarni hal qilish strategiyalarini oladi. Huquqiy tamoyillar, sanoat amaliyoti va texnologik innovatsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganib, ushbu tadqiqot logistika shartnomalarining rivojlanayotgan tabiati va ta'minot zanjiri boshqaruvining kelajagini shakllantirishdagi rolini yoritadi. Bu shartnoma tuzuvchi tomonlar o'rtasida shaffoflik, adolat va ishonchni rag'batlantirish bilan birga logistika sanoatining dinamik tabiatiga mos keladigan moslashuvchan va moslashuvchan shartnoma tuzilmalarini qabul qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Majburiyatlar va risklarni boshqarish

Logistika faoliyati yukning yo'qolishi yoki shikastlanishi, kechikishlar, me'yoriy hujjatlarga rioya qilmaslik va boshqa omillardan kelib chiqadigan turli xil xavf va majburiyatlarni keltirib chiqaradi. Ushbu bobda ta'minot zanjirida manfaatdor

tomonlar o'rtasida javobgarlikni taqsimlashni tartibga soluvchi huquqiy tamoyillar, jumladan, tashuvchilarning javobgarlik rejimlari, sug'urta qoplamasi va zararni qoplash qoidalari tahlil qilinadi. Shuningdek, logistika kompaniyalari tomonidan potentsial majburiyatlarni yumshatish va ularning manfaatlarini himoya qilish uchun qabul qilingan risklarni boshqarish strategiyalari muhokama qilinadi. Logistika operatsiyalarida majburiyatlarni taqsimlash shartnomaviy bitimlar, qonun hujjatlari va umumiy huquq tamoyillarining murakkab o'zaro ta'siri bilan tartibga solinadi. Logistika sohasida javobgarlikni taqsimlashning markaziy elementlaridan biri yuk tashish paytida yo'qolishi, shikastlanishi yoki kechikishi uchun tashuvchilarning javobgarligini tartibga soluvchi rejimdir. Avtomobil, temir yo'l, havo va dengiz transporti kabi transportning turli turlariga nisbatan qo'llaniladigan turli javobgarlik rejimlari ajratiladi. Unda Gaaga-Visbi qoidalari, Varshava konventsiyasi va Monreal konventsiyasi kabi xalqaro konventsiyalar, shuningdek, turli yurisdiksiyalarda tashuvchilarning javobgarligini tartibga soluvchi ichki qonunlar tomonidan belgilangan huquqiy asoslar qo'llaniladi.

Sug'urta kutilmagan hodisalar va majburiyatlardan moliyaviy himoyani ta'minlash orqali logistika operatsiyalari bilan bog'liq risklarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Logistika sohasida keng qo'llaniladigan yuklarni sug'urtalash, javobgarlikni sug'urtalash va ekspeditorlar javobgarligini sug'urtalash kabi sug'urta mahsulotlari turlarini mavjud bo'lib, u sug'urta polislarini qoplash doirasi, istisnolar va cheklovlarni, shuningdek, sug'urtalovchilar va sug'urtalangan shaxslar o'rtasida tavakkalchilikni o'tkazish va subrogatsiya qilish mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Nizolarni hal qilish mexanizmlari

Ko'pincha logistika operatsiyalari jarayonida nizolar yuzaga keladi, bu esa hal qilish va qaror qabul qilishning samarali mexanizmlarini talab qiladi. Ushbu bobda nizolarni hal qilishning mavjud mexanizmlari, jumladan, muzokaralar, vositachilik, arbitraj va sud muhokamasi ko'rib chiqiladi. U har bir yondashuvning afzalliklari va kamchiliklarini xarajat, vaqt, ijro etilishi va protsessual adolatlilik nuqtai nazaridan baholaydi, bunda ularning bir nechta yurisdiksiyalarni o'z ichiga olgan transchegaraviy nizolarga qo'llanilishiga e'tibor qaratiladi.

Nizolarni hal qilishning bir usuli sifatida muzokalar yetakchi o'rinda turadi. Negaki muzokaralar logistika sohasidagi nizolarni hal qilishda dastlabki qadam bo'lib xizmat qiladi. Nizoda ishtirok etayotgan tomonlar o'zaro maqbul qarorga kelish uchun to'g'ridan-to'g'ri yoki vakillar orqali muzokaralar olib borishlari mumkin.

Mediatsiya nizolashayotgan tomonlarga ixtiyoriy kelishuvga erishishda yordam berish uchun neytral uchinchi tomon tomonidan yordam beradigan tizimli jarayonni taklif qiladi. Shu sababli mediatsiyaning asosiy xususiyatlari, jumladan, maxfiylik, xolislik va mediatorning muloqotni osonlashtirish va ijodiy yechimlarni rag'batlantirishdagi rolini o'rganadi. U bir nechta manfaatdor tomonlar ishtirokidagi

murakkab logistika nizolarini hal qilish uchun vositachilikning yaroqliligini tekshiradi, muvaffaqiyatli amaliy tadqiqotlar va logistika vositachiligidagi eng yaxshi amaliyotlarni yoritadi.

Agar nizolar yuqoridagi usullar yordamida hal qilimasa, unda taraflar keyingi usulni – arbitraj usulini qo'llashi mumkin bo'ladi. Arbitraj nizolarni hal qilishning yanada rasmiylashtirilgan mexanizmini taqdim etadi, bunda xolis arbitr yoki hay'at taraflar taqdim etgan dalillar asosida majburiy qaror qabul qiladi.

Xulosa qilib aytganda, logistika operatsiyalarini tartibga solishga xos bo'lgan murakkabliklar va muammolarni ochib berish orqali ushbu tadqiqot logistika sektori atrofidagi huquqiy landshaftni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. U logistika operatsiyalarida shaffoflik, samaradorlik va javobgarlikni rag'batlantiradigan, shu orqali iqtisodiy o'sish va jahon savdosini osonlashtiradigan qulay huquqiy muhitni shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Корнукова Мария Сергеевна, & Корякин Виктор Михайлович (2023). КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЯМЫХ СМЕШАННЫХ (МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ) ПЕРЕВОЗОК ГРУЗОВ В РОССИИ. *Право и управление*, (6), 66-69.
2. Елисеев Владимир Алексеевич (2017). Организация системы управления экспедиторскими услугами на железнодорожном транспорте. *Экономические и социально-гуманитарные исследования*, (1 (13)), 9-20.
3. Забелина, Д. В. (2012). Транспорт как сфера правового регулирования в России и США. *Право и современные государства*, (3), 57-63.
4. Filippova, T & Voronina, S. (2021). Organizational and Legal Aspects of Transport Logistics as a Factor of Sustainable Development. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 670. 012048. 10.1088/1755-1315/670/1/012048.
5. Grygorak M. (2018). Development of theoretical bases for formation of the national logistics system. *Технологический аудит и резервы производства*, 1 (5 (39)), 8-14.
6. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS SECTOR OF UKRAINE. *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*, (2), 111-130. doi: 10.46783/smart-scm/2020-2-9